

Etika i politika, bioetika i biopolitika

Hrvoje Jurić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Polazišna teza članka jest da društveni aspekti biomedicine i ekologije — koji su ovdje okvirnom temom — ne mogu biti primjereno ni uočeni ni razumljeni izvan konteksta tradicionalnih i recentnih etičkih, političkih i etičko-političkih rasprava. Stoga se najprije razmatraju položaj i značenje etike i politike u Aristotelovoj praktičnofilozofijskoj koncepciji, a potom i ono što donosi aktualizacija ove koncepcije, kako unutar pokušaja rehabilitacije Aristotelove praktične filozofije u 20. stoljeću, tako i unutar nekih suvremenih rasprava o ekološkoj krizi. Ističu se neke koncepcije novijeg datuma koje daju aktualne i trenutku primjerene odgovore na značenje i ulogu etike i politike s obzirom na pitanja s kojima se čovječanstvo i Planet danas suočavaju. Konačno, razmatraju se i pojmovi bioetike i biopolitike; prvenstveno, u kojoj mjeri su povezani s tradicionalnim pojmovima etike i politike, ali, dakako, i kakav je njihov potencijal s obzirom na razmatranje društvenih aspekata biomedicine i ekologije.

Ključne riječi: *bioetika, biomedicina, biopolitika, ekologija, etika, politika*

1. OCRT DANAŠNJE SITUACIJE ČOVJEČANSTVA I PLANETA

Započet će se s jednom, zasad vrijednosno neutralnom, konstatacijom.

Razvoj znanosti i tehnologije, osobito u 20. stoljeću i na pragu 21. stoljeća, doveo je čovječanstvo, ali i općenito planet Zemlju u jednu **novu situaciju**, koja se ne može jednostavno opisati tek kao jedan u nizu razvojnih stupnjeva prirode i kulture, koji bi bio samorazumljiv i koji bi se dao jednostavno obuhvatiti dosadašnjim pojmovnim i kategorijalnim aparatom.

1.1 Mikro- i makrorazina razmatranja nove situacije

Ova mijena — koja nije ograničena samo na mijenu prirodoznanstvenih i duhovno-znanstvenih paradigmi, odnosno samo na područje znanstvene refleksije, već zadire i u samu biološku osnovu živoga svijeta — daje se uočiti i promatrati na dvije razine, koje će se, ne posve precizno, nazvati **mikro-** i **makrorazinom**.

1.1.1 Područje koje »pokrivaju« biomedicinske znanosti

Mikrorazinu predstavlja područje koje »pokrivaju« tzv. **biomedicinske znanosti** ili, bolje rečeno, biomedicinske znanosti i djelatnosti, sa svoja dva glavna dijela, a to su: **biomedicinska istraživanja i medicinska praksa**.

Pod biomedicinskim istraživanjima podrazumijevaju se prvenstveno njihova najpropulzivnija područja kao što su genetika, odnosno genomika, te molekularna biologija, dok se pod medicinskom (ili »svakodnevnom medicinskom«) praksom

podrazumijeva ono što se drukčije naziva i kliničkom medicinom, koja, u današnjem stanju stvari, jest doduše prvenstveno primjena spoznaja i rezultata istraživačkih biologijskih i biomedicinskih disciplina, ali uvelike i diktira njihov razvoj.

Jasno je da su osobito recentna postignuća na ovim područjima otvorila dosad neslućene mogućnosti liječenja, pa i reprogramiranja živih organizama. Otvorila su, naime, jedno široko polje, čije razmjere – čak niti one elementarne, biološke i medicinske – još uvijek nismo u mogućnosti potpuno sagledati, niti možemo naći neki povijesni primjer pomoću kojeg bismo ih mogli zadovoljavajuće interpretirati i predvidjeti njihov daljnji razvoj. U tom se smislu smatra da se doista može govoriti o jednoj kvalitativno novoj medicinskoj i biološko–medicinskoj situaciji.

1.1.2 Područje koje »pokriva« ekologija

S druge strane, golemi i još uvijek neshvatljivi obrati vidljivi su na **makrorazini**, odnosno u onom području koje »pokriva« **ekologija**, i to u svome trojakom značenju:

– ekologija kao **bioekologija** – odnosno kao prvenstveno biologijska disciplina koja se bavi »odnosima među organizmima i između organizama, te između organizama i svih aspekata njihovog okoliša, živih i neživih« (A Dictionary of Ecology, 1998:136);

potom:

– ekologija kao **ekofilozofija i socioekologija** – dakle, kao istaknuto društveno–humanističko područje koje se formira na razmeđu prirodnih i društveno–humanističkih znanosti i disciplina;

i konačno, ne manje važno:

– ekologija kao **aktivizam** – tj. ekologija u svojem najproširenijem značenju »zaštite okoliša« putem konkretnih akcija.

Posljednja dva značenja izraza ekologija, oxfordski **Rječnik ekologije** svrstava u natuknicu »ekologizam«, što znači »korištenje ekologijske terminologije ili pojednostavljenih interpretacija ekologijskih koncepta kao podrške političkih ili moralnih argumenata« (A Dictionary of Ecology, 1998:136).

I u ovome, dakle, području – kojim se bavi »disciplina« ovdje objedinjena nazivom »ekologija« – moguće je konstatirati jednu kvalitativno novu i ni sa čim drugim u povijesti usporedivu situaciju, koja se često jednostavno opisuje izrazom »ekološka kriza«. Pri tome se želi reći da prirodni okoliš nije samo ugrožen nizom sporadičnih incidenata i iz njih predvidivih prijetnji, već da se radi naprosto o jednom novom stanju koje zahtijeva novu vrstu pristupa i jednako takvo djelovanje. Uznapredovali nestanak mnogih biljnih i životinjskih vrsta, nastanak prvih kiborga, globalno zatopljenje itd. – pokazatelji su i sastavnice ove **nove ekološke situacije**, koji se ne mogu niti shvatiti, niti riješiti izolirani jedni od drugih.

Uz to valja reći da nikada nije bila jasnija zastrašujuća povezanost makro– i mikrorazine, za što postoji čitav niz primjera.

1.2 Društveni aspekti nove situacije?

Iako se doista u ocrtanom kontekstu sva pitanja nužno proširuju do globalnih *qua* planetarnih razmjera, nije nevažno raspravu vratiti i na pitanje: što su i kakvi su **društveni aspekti** skicirane nove situacije čovječanstva i Planeta? S obzirom, pak, na

ona područja u kojima nova situacija najjasnije dolazi do izražaja, jednako se tako može pitati: Što su i kakvi su **društveni aspekti** biomedicine i ekologije?

Nova je situacija, onakva kakvom je ovdje skicirana, razbila iluziju o napretku koji se generira čovjekovim duhovnim moćima sa ciljem i pomoću bioloških modifikacija samoga čovjeka i njegova okoliša, pri čemu se ipak strogo razdvajaju sfere »mentalnoga« i »tvarnoga« (Jonas, 1997:15), što se pokazuje pogubnim, budući da se ono organsko smatra inertnim, neiscrpivim i beskonačno manipulabilnim resursom, a to, kako činjenice govore, naprosto ne odgovara stanju stvari.

No, bez obzira na povijest napretka i ono što se naziva »poviješću budućnosti« – a što nam dobro reprezentiraju Jeremy Rifkin (Rifkin, 1986, 1999) i Alvin Toffler (Toffler, 1975) – može se ustvrditi kako promjena bioloških uvjeta života danas ima vrlo jasan odraz u promjeni društvenih uvjeta života.

Zabrinjavajuće posljedice tehnološke penetracije čovjeka u prirodu – koje se, s obzirom na stoljećima vladajući koncept čovjekove ekscentričnosti u odnosu na prirodu, mogu smatrati **ironičnim povratkom potisnutoga** – rezultirale su i penetracijom (prve) prirode u čovjekovu drugu prirodu, tj. društvo. Izbjegavajući problematičnost (eks)centriciteta, moglo bi se, radi jasnoće, reći da se pritom radi o ponovnom ili novom penetriranju prirodnoga okoliša u onaj društveni.

Zbunjenost, kojoj smo svjedoci i na razini promišljanja i na razini individualnog i kolektivnog djelovanja, dopušta čak ustvrditi da granica između prirodnog i društvenog okoliša postaje prilično nejasna. To znači da više nije tako jednostavan odgovor na pitanje: Što je čovjekov životni okoliš, dakle, okoliš koji ga primarno određuje i u kojemu on djeluje, te trpi posljedice svojeg djelovanja? Je li to **biosfera** ili **sociosfera**?

Odgovor na ova pitanja – kao vodeća pitanja koja izviru iz nove situacije – daje se u zadatak svim područjima ljudskog mišljenja i djelovanja. Ovakvo, pak, formulirana, najveći su izazov za sociologiju, te za praktičnofilozofijska područja, prvenstveno etiku i politiku.

S obzirom na pitanje o društvenim aspektima biomedicine i ekologije – odnosno onoga što dolazi u njihov vidokrug – smatra se da niti društveni aspekti biomedicine i ekologije, kao ni općenito društveni aspekti nove situacije, ne mogu biti primjereno ni uočeni ni razumljeni izvan konteksta tradicionalnih i recentnih etičkih, političkih i etičko-političkih rasprava.

2. ARISTOTELOVA PRAKTIČNA FILOZOFIJA I NJEZINA AKTUALIZACIJA

Kada govorimo o etici i politici, i pogotovo o etičko-političkim raspravama (što već pretpostavlja neko jedinstvo etike i politike), onda je nužno osvrnuti se na Aristotela, odnosno na položaj i značenje etike i politike unutar njegove **praktičnofilozofijske trijade** koja, kako je poznato, obuhvaća **etiku, politiku i ekonomiju**.

No, kako se ovdje ne namjerava provesti istraživanje Aristotelove praktične filozofije i povijesti njezina utjecaja, odmah će se reći da je namjera – s obzirom na pitanje o uzrocima i mogućim načinima teoretskog artikuliranja i praktičnog orijentiranja u novoj situaciji čovječanstva i Planeta – uvesti u raspravu nešto od onoga što nam Aristotelova praktična filozofija i danas govori. Cilja se, dakako, na svojevrstnu **aktualizaciju** i **rehabilitaciju** Aristotelove praktičnofilozofijske trijade, aktualizaciju i rehabilitaciju koje bi uzele u obzir kako povijesne mijene svake pojedine sastavnice i

njihovih međusobnih odnosa, tako i okolnosti u kojima uopće o tome govorimo. U tom smislu se aludira, dakako, i na pokušaj rehabilitacije Aristotelove praktične filozofije kojeg se, u drugoj polovici 20. stoljeća, poduhvatio Joachim Ritter (Ritter, 1987; Pažanin, 1988), s kojim je u suglasju i zaseban pokušaj rehabilitiranja Aristotelove praktične filozofije u hermeneutičkoj praktičnoj filozofiji Hans–Georga Gadamera (Gadamer, 1997, 1982; Jurić, 2000). Oba su ova pokušaja osobito inzistirala na oživljavanju izvorne supripadnosti etike i politike.

Posve je jasno da je jedinstvo (međusobna prožetost i uvjetovanost) etike, politike i ekonomije destruirano od Aristotelova vremena do danas. Odvajanje politike i ekonomije od etike, te njihovo emancipiranje, dovelo je do toga da nam je gotovo nemoguće Aristotelovo shvaćanje politike i ekonomije prisposobiti onome što danas tim izrazima označavamo. »Filozofski pojam politike«, kako je Ritter primijetio, »pojam podrijetla svega što se sada zove politika i političko, emigrirao je iz filozofije« (Ritter, 1987:118) i sveden je na »moć i tehniku vladanja« (Pažanin, 1988:90). Niti koje su politiku povezivale s etikom su popucale. S ekonomijom je taj raskid bio, ako se tako može reći, još i definitivniji. Odavno su, naime, prohujala vremena kada je pojam ekonomije u sebi još čuvao izvorno značenje koje mu daje grčka riječ *oikos*: kuća, dom ili, pak, kućanstvo, domaćinstvo, gospodarstvo. Ekonomija tako već odavno nije znanost o upravljanju kućanstvom, ali bi se moglo reći da više nije niti znanost o upravljanju gospodarstvom u širem smislu. Ona je danas ponajprije uprošćena, zakonima tržišta usmjeravana i o drugim institucijama neovisna djelatnost, koja je svoju teoretsku dimenziju izgubila ili istrošila kako na unutaršnjem planu (naime, u smislu ekonomije kao znanosti), tako i na razini odnosa s drugim, srodnim joj znanostima.

Veliki dio problemâ s kojima se danas suočavamo – ponajprije upravo u sferama politike i ekonomije – skriva se u tom raskidu. Stoga mislimo da bi nam – čak i ako se nećemo upuštati u zasebna promišljanja pojmova etike, politike i ekonomije – rehabilitacija njihovog izvornog odnosa mogla donijeti velike koristi. U tom smislu, vratiti se aristotelovskom značenju etike, politike i ekonomije značilo bi dati novi i današnjici primjereniji smisao etici, politici i ekonomiji.

Krenemo li od ekonomije, to znači sljedeće: ako bi u njoj ponovno, ali ipak na novi način, progovorio izvorni smisao *oikosa* (dakle, ukoliko bismo mogli govoriti o *oiko-logosnom oiko-nomосу*), te ukoliko bi taj *oikos* bio mišljen analogno i u politici kao *oiko-politici* i u etici kao *oiko-etici* – Aristotelova bi se trijada mogla prisposobiti novoj situaciji našega *oikosa*.

Zanimljivo istraživanje na ovoj osnovi proveo je prije desetak godina Vittorio Hösle koji, u praktičnome dijelu svoje »filozofije ekološke krize«, konceptijski doslovno, a sadržajno uz bitne izmjene, Aristotelovu troglavu praktičnu filozofiju primjenjuje u razmatranju nove ekološke situacije (Hösle, 1996).

3. MOGUĆNOST JEDNE NOVE ETIKE: ETIKA ODGOVORNOSTI I BIOETIKA

U određenom, iako ne izravnom, nastavku na ove aktualizacije, možemo promatrati i pokušaje utemeljenja novih etika, bilo da su oni filozofijski ili – što je jedna značajna karakteristika ovodobnih pokušaja etičkog orijentiranja – izvan-filozofijski.

Jednim od markantnijih pokušaja ove vrste smatra se onaj Hansa Jonasa, naime, njegovu etiku odgovornosti, koju je sâm autor nazvao »pokušajem etike za tehnološku civilizaciju« (Jonas, 1984). Jonas svoja promišljanja smješta u kontekst »techno-

loške civilizacije«, u uvjete kakvi dosad za čovječanstvo nikada nisu postojali. Njegovo je polazište konstatacija da nikad dosad čovjek nije raspolagao takvom moći kakvom danas, zahvaljujući do našega stoljeća neslućenim razvojem znanosti i tehnologije, raspolaže. Ta moć je ne samo proširila područje ljudskoga djelovanja, nego je, što je još važnije, izmijenila bit ljudskoga djelovanja. Budući da svaka etika u središtu svojeg vidokruga ima ljudsko djelovanje, izmijenjena bit ljudskoga djelovanja zahtijeva i jednu novu etiku (Jonas, 1984:15).

S druge strane, nastanak bioetike – kao etički, ali i sociologijski zanimljiv fenomen – pokazuje sličan motiv za utemeljenje jedne nove, današnjem vremenu primjerene etike. Dok Jonasova etika odgovornosti nastoji proširiti i učiniti fleksibilnijima okvire tradicionalne filozofijske etike, bioetika nastaje kao društveni pokret koji, tek s vremenom, privlači i uključuje i teoretičare koji su se pozabavili pokušajima utemeljenja bioetike kao interznanstvene, ali i filozofijske discipline. No, da se pritom doista radi o jednom novom pokušaju usustavljanja etičkih promišljanja s jasno određenim ciljevima – dakle, o jednom pokušaju utemeljenja nove etike (ili novih etika) – to se, bez obzira na rezultate, ne smatra spornim.

4. BIOETIKA I BIOPOLITIKA: ZNAČENJE POJMOVA

Novi trendovi koji su zahvatili u područje koje su tradicionalno »pokrivale« etika i politika, odnosno filozofija morala i politička znanost, te filozofija politike, prouzročili su nastanak čitavog niza disciplina, subdisciplina, semidisciplina, inter-disciplina, tj. koliko-toliko obrazovanih područja etičko-političke rasprave – među kojima se, i površno-medijски i svojim konkretnim postignućima, ističu – bioetika i biopolitika.

Ako ništa drugo, i bioetika i biopolitika pokazuju nužnost otvaranja novih područja rasprave o pitanjima kojima su tradirani etički i politički okviri postali preuski. (Radi li se pritom o nečemu bitno novom ili samo o nominalnom proširenju, tek će se naknadno pokušati razmotriti.)

4.1 Bioetika

Bioetika je, kako kaže njezina definicija iz Enciklopedije bioetike, »sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, ponašanje i djelovanje – u sklopu znanosti o životu (*life sciences*) i zdravstvene skrbi, koje se pritom služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okruženju« (Reich, 1995:XXI).

Iako – od nastanka bioetike, krajem šezdesetih godina 20. stoljeća, preko prvotne ekspanzije, do disciplinarnog i akademskog etabliranja tijekom osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća – još uvijek nije posve jasno što se pod »bioetikom« misli, odnosno što »bioetika« zapravo jest, jasni su sadržaji koji se raspravljaju u tzv. bioetičkim raspravama. Oni više nisu samo medicinskoetički, kako je to bio slučaj u prvo vrijeme. Namjera bioetičkih rasprava je, naime, da se na jedinstvenoj platformi, koju stvaraju prinosi različitih znanosti i različitih pogleda na svijet, raspravlja o moralnim aspektima problemâ vezanih za život u cjelini, u svim njegovim oblicima, stupnjevima, fazama i pojavnostima. Bioetika je tako ozbiljila potencijal koji su njezini utemeljitelji, kako se danas čini, imali u vidu kada su bioetiku počeli razvijati s područja tzv. nove medicinske etike. Isprepletenost fenomenâ koje objedinjujemo

pod izrazom »život«, učinilo je nužnim širenje prvotnih bioetičkih okvira s područja biomedicinske etike na područja koja pokrivaju etika okoliša, populacijska i seksualna etika, rasprave o moralnom statusu životinja itd., ali i uključivanje različitih svjetonazorskih pristupa u raspravu. Bioetika je tako od biologijske i biomedicinske etike – što je bilo prvo značenje ovoga izraza – postala etikom biosa, dakle etikom života ili živoga, čije su glavne karakteristike **multidisciplinarnost i pluriperspektivnost** (Čović, 1998).

Relativno kasno uključivanje filozofa u bioetičku raspravu razlog je zašto još uvijek nije jasan odnos između bioetike, ovako definirane, i filozofijske etike; iako se sa sigurnošću može utvrditi da je njihova interakcija bila obostrano plodotvorna.

4.2 Biopolitika

No, ako je odnos između etike i bioetike još uvijek nejasan, onda se to s još većom sigurnošću, iako iz drugih razloga, može ustvrditi s obzirom na odnos pojmova **politike i biopolitike**.

4.2.1 Nužnost prijelaza iz sfere etike u sferu politike

Jedan od razlogâ se krije u tome što nam danas – kako je to već spomenuto – nije jasan niti sam pojam politike.

Prihvaćajući opasnost da se naše inzistiranje na **jedinstvu etike i politike u aristotelovskom smislu** proglasi uzaludnim poslom i, još k tome, konzervativnim stavom – ponovno se ističe nužnost prijelaza ili, bolje rečeno, permanentnih prijelazâ iz sfere etike u sferu politike i obrnuto: prijelazâ koji su, na određeni način, predodređeni samom prirodom obiju sfera.

To nam jasno daju do znanja i Aristotel – čija **Nikomahova etika**, koja prethodi **Politici**, pomalo čudno završava riječima »Započnimo, dakle, svoju raspravu« (Aristotel, 1992:224) – i spomenuti Hans Jonas, čija čitava etika odgovornosti implicira proširenje biologijske, ontologijske, antropologijske i etičke rasprave na područje političkoga, što su kasnije razradili osobito Jonasovi nastavljači, poput spomenutog Vittorija Höslea (Hösle, 1996) ili Dietera Birnbachera (Birnbacher, 1988).

No, s bioetikom i biopolitikom stoji drukčije. Naime: iako neka od najvećih imena **hardcore**-bioetike, kao što je to, primjerice, tzv. »otac bioetike« Van Rensselaer Potter, ističu potrebu jačanja sprege između bioetike i politike (i u smislu političke znanosti i u smislu političkog djelovanja), pa se čak govori i o svojevrsnoj »političkoj bioetici« (Potter, 2001) – »biopolitika«, u velikom dijelu recentnih rasprava, nije pojmovni parnjak »bioetike«, kako je to slučaj kod politike i etike.

4.2.2 Dva značenja pojma »biopolitika«

Postoje dva značenja pojma **biopolitika**.

Jedno, koje se naziva »teoretskim«, jest ono na koje nailazimo u tzv. **biopolitičkoj teoriji**. U nju nas upućuje temat koji je u proljeće 2001. godine objavio časopis **Zarez**, a koji uređivački i autorski potpisuje »intelektualna kooperativa« koja se skriva iza imena *past.forward*. Biopolitika, koju reprezentiraju teoretičari poput Giorgia Agambena, Tonija Negrija, ali također i Gillesa Deleuzea ili Michela Foucaulta, u *past.forwardovom* razjašnjenju, bavi se ponajprije pitanjem »kako misliti istovremenost tijela i globalizacije, tj. mikro i makro razine socijalnoga« (*past.forward*, 2001:25). Biopolitička teorija je, tako shvaćena, svojevrsna fenomenologija tjelesno-političkoga. Iako autori,

doduše, spominju dvije razine biopolitičke rasprave: teoretsku »ravan deskripcije« i »mobilizacijski potencijal« koji se (valjda) odnosi na ono praktično, čini se da biopolitički diskurs funkcionira samo na jednoj, »deskriptivnoj« razini. Čitava druga razina (»normativna«) ovome diskursu naprosto izmiče. Nju bi se, pak, moglo potražiti u području bioetike, samo kad *past.forwardovci* ne bi smatrali bioetiku (odnosno, svoju viziju bioetike) »konzervativnom« i »reakcionarnom«, odnosno »teološko–antropološki inertnom«, što znači da je ona beznadežno opterećena zapadno–metafizičkom dogmom o »svetosti života« (*past.forward*, 2001:25). Ukoliko odstranimo ovo simplificirajuće prikazivanje i interpretaciju bioetike, odnosno neprimjereno i neosnovano načelno, koncepcijsko suprotstavljanje bioetike i biopolitike, njih bi dvije mogle biti dva pola jednoga diskursa, ali ne u mehaničkom, izvana nametnutom spoju, već u širem i spontanom dijalogu. Bioetika bi tu osobito profitirala od suptilnih biopolitičkih analiza pojma »života«, kakva je, primjerice, ona Agambenova (Agamben, 2001), a kakvih prilično manjka u bioetičkim raspravama.

Drugo značenje pojma biopolitike – jest ono koje se može nazvati »praktičnim« ili čak »dnevno-političkim«. Biopolitika ovdje znači sklop multidisciplinarnih i pluriperspektivnih **znanstvenih političkih rasprava** o pitanjima koja se na drugi način raspravljaju na bioetičkoj razini, s jedne strane, te **političke prakse** kojoj ta pitanja padaju u zadatak, s druge strane, uključujući i pravnu regulaciju tih pitanja (koja se u posljednje vrijeme izdvaja, te naziva »biouridikom«). U ovome značenju izraza »biopolitika« već bi se moglo govoriti o bliskosti i nužnoj povezanosti bioetike i biopolitike.

5. BIOETIKA I BIOPOLITIKA VS. ETIKA I POLITIKA

5.1 Čemu bioetika i biopolitika uz etiku i politiku?

Naravno, s pravom bi se moglo postaviti pitanje: čemu uopće **bioetika i biopolitika** kada već imamo **etiku i politiku**?

Odgovor se, barem jednim dijelom, već dao naslutiti. Budući da ne smatramo niti mogućim, niti potrebnim nekakvo prerastanje etike i politike, kako ih tradicionalno shvaćamo, u bioetiku i biopolitiku – pitanje i odgovor treba potražiti na drugoj strani. Kakva je, naime, **korist** od bioetike i biopolitike za etiku i politiku? Korist je dvostruka.

Kao prvo, dijalog etike i politike s bioetikom i biopolitikom omogućuje uključivanje onih sadržaja u etičku i političku raspravu, koji tradicionalno nisu bili njezinim dijelom, a koji bi danas, prirodno, trebali biti raspravljani u etičkim i političkim okvirima;

Kao drugo, što je zapravo i preduvjet prvoga, smatramo da je nužno uključivanje etike i politike u bioetičke i biopolitičke diskusije.

I jedno i drugo bi, pak, pridonijelo horizontalnom i vertikalnom širenju etičkih i političkih okvira, ali bi, uz to, također pripomoglo orijentaciji unutar, često konfuznih, bioetičkih i biopolitičkih rasprava.

5.2 *Oikos* u dosadašnjoj i u novoj etici

No, da o ovome proširenju ne treba govoriti samo kao o »potrebi« i samo u kondicionalu, dakle: da je do određenih pomaka u tom pravcu već došlo – dokazuju mnoge suvremene etičke i političke koncepcije.

Tradicionalna etika i politika bile su ograničene na ljudsku zajednicu. *Oikos* etikâ koje nastaju u tom okviru bio je *polis*, i u tom smislu, ove su etike bile **polisitičke etike**. U nekih ovovremenih autora – kao što je to primjerice Jonas – *oikos* prestaje biti isključivo ljudska zajednica, te to postaje *bios*. *Bios* je, dakle, ono kućanstvo, onaj dom u kojemu svi upravljamo i o kojemu svi ovisimo, pa smo stoga za taj *oikos* kao *bios* svi u svojem djelovanju i odgovorni.

Naglašavanje novog shvaćanja *oikosa* u tim novim etičkim koncepcijama – njih primarno određuje kao **oiko-etike**. Isticanje, pak, *oikosa* kao *biosa*, određuje ih kao *bio-etike par excellence*, iako se neke od njih (na primjer Jonas) ne deklariraju na taj način.

5.3 Imperativ raskida s »prostornom« i »vremenskom ograničenošću« etike

Usprkos svim različitostima koje postoje među etikama, odnosno »novim etikama«, jedno im je zajedničko eksplicitno, a jedno se daje jasno uočiti tek kod nekih od njih, premda im se može pridodati u daljnjim interpretacijama.

5.3.1 Raskid s antropocentričnim etikama

To što je nesumnjivo zajedničko svim ovim etikama jest imperativ raskida s **antropocentričnom pozicijom**. Ako fokus našeg moralnog djelovanja premjestimo s ljudske zajednice na zajednicu živoga – koja, skupa s neživim entitetima, čini jedinstveni *oikos* u kojemu nam je djelovati – onda doista moramo ukinuti ekskluzivnost *anthroposa* u stvarima koje se tiču djelovanja istoga.

No, u ovome raskidanju postoje određena nijansiranja, odnosno graduiranja. Postoje tako, grubo rečeno, tri neantropocentrične etičke pozicije:

– Prva će se nazvati »neantropocentričnom antropocentričnom etikom«, i njoj odgovara ono što se naziva »etikom zaštite okoliša« (kao **ljudskog okoliša**), ili »etikom održivog razvoja«. Ona potrebu raskida s malignim antropocentrizmom argumentira **ljudskim dobrom**.

– Drugu bismo poziciju mogli nazvati »ne-antropocentričnom, ali još-ne-biocentričnom etikom«. U njoj se fokus pomiče sa čovjeka, kao biće koje je ekscentrično u odnosu na prirodu, na čovjeka kao dio prirode, sa svim beneficijama i štetnim konzekvencijama koje iz toga proizlaze.

Prvoj i drugoj poziciji bi odgovaralo ono što Bill Devall, u distingviranju suvremenih ekofilozofijskih pozicija, naziva »reformističkom ekologijom« (Devall, 1997:17).

– Treća pozicija jest ona koju se uobičajeno naziva »biocentričnom«, a koju Devall na spomenutom mjestu naziva »revolucionarnom« ili »dubinskom ekologijom« (Devall, 1997:17–18). Argumentativno, ova se pozicija čini vrlo provokativnom, ali također i problematičnom.

5.3.2 Raskid s etikama sadašnjosti

Ono što smo naveli kao karakteristiku **samo nekih »novih etika«** jest – **budućnosnost**, odnosno **budućnosna orijentacija**. Jonas nam tu ponovno predstavlja dobar primjer.

Srž Jonasovog shvaćanja »principa odgovornost«, koji je središnjom temom njegove istoimene knjige, jest u tome da je današnji čovjek odgovoran šire i dublje negoli je to ikada bio slučaj. Zahvaljujući aktualnim i potencijalnim učincima svojeg djelovanja, čovjek je odgovoran najprije prema *prirodi* (jer je čovjekov opstanak u nužnoj vezi s opstankom prirode i sâm je čovjek dijelom prirode), a jednako tako odgovoran je i prema onim **budućima** (jer naš život, na neki način, već uključuje i život onih koji

nam slijede). Čovjek je, dakle, u svojem djelovanju, odgovoran kako za svoju sadašnju prostorno–vremensku zajednicu, tako i za zajednicu koja nadilazi njegove prostorno–vremenske okvire. Odgovoran je u svojem djelovanju i za prirodu, kao čovjekov *oikos*, ali i za one buduće. Etika stoga više ne može biti ograničena na »neposredno međuljudsko područje istovremenika« (Jonas, 1984:8).

Po njegovom mišljenju, etika odgovornosti se ne smije i ne može ograničiti na »stalno Sada« čovjeka ili čovječanstva, kako je to uglavnom bio slučaj u dosadašnjim etikama. Kao što ljudsko djelovanje svojim posljedicama presiže i uvijek će iznova prezirati horizonte onih Sadašnjih, tako i etika primjerena takvom ljudskom djelovanju treba nadići okvire sadašnjosti. Jonas, u tom smislu, kao jednu od temeljnih značajki svoje etike ističe njezinu **budućnost**. Po tome se njegova etika odgovornosti kao etika budućnosti razlikuje, s jedne strane, od svih »etika istovremenosti«, ali s druge strane, i od svih ranijih primjera etike budućnosti, kao što su, na primjer, kršćanska etika onostranog dobra ili moderna utopija (Jonas, 1984:39–46).

5.4 Problemi ne–antropocentričnih i ne–sadašnjih etika

Problemi koji nastupaju pri konceptualnom proširenju etike idu u ova dva smjera, naime, u horizontalnom i vertikalnom smjeru. Problemi nastupaju pogotovo kada želimo proširiti područje naših moralnih dužnosti s **ljudske** (»Ja, Ti i Mi«) razine na **zajednicu svega živoga**. Kod ne–ljudskih životinja, a pogotovo kod biljaka ili, još dalje, kod neživih entiteta kao što su vode, zrak, planine itd. – u ljudskom se smislu doista ne može govoriti o »Ja«, »Ti« ili »Mi«. Što nam onda uopće štiti poziciju koja etiku nastoji proširiti izvan okvira **ljudske zajednice**? Drugim riječima: zašto bismo uopće imali neke moralne dužnosti prema onim bićima koja ne poznaju moral u ljudskom smislu; zašto bi neka bića ili, neutralnije rečeno, neki entiteti imali samo prava, a ne i dužnosti? Ostavimo li po strani popularne utilitarističke pro–animalističke argumente (Singer, 1998:1–18, 155–177, 2000:55–82), mogli bismo reći najprije: ako ništa drugo, onda zbog ljudskoga opstanka, koji je neukidivo povezan s opstankom ne–ljudskoga svijeta; a potom pozvati u pomoć Jonasa, koji kaže da u ovakvoj etici nema recipročnosti, dakle, da u njoj više ne vrijedi dosadašnji kalkil prava i dužnosti (Jonas, 1984:84). (Jonasova opaska važi, dakako, i za izvan–ljudski svijet; no, kontekst u kojem je izrečena, kao i njezino primarno značenje odnosi se upravo na koncept etike odgovornosti kao etike budućnosti, dakle, na ono spomenuto vremensko proširenje etike sa su–vremenske zajednice na buduće generacije, na one koji još nisu.)

S obzirom na ne–antropocentričnost etike, daljnji bi prigovor mogao glasiti ovako: dakle, svaka etika koja se naziva »ne–antropocentričnom« latentno je ipak antropocentrična. I to je u redu; no, ona u tom slučaju ne bi mogla biti proglašena licemjernom, budući da ipak premošćuje jaz između antropocentričnog motiva i ne–antropocentričnog rezultata djelovanja.

6. DRUŠTVENI ASPEKTI BIOMEDICINE I EKOLOGIJE VS. PLANETARNI ASPEKTI BIOMEDICINE I EKOLOGIJE

Konstatirano ili, bolje rečeno, skicirano **prostorno–vremensko proširenje etike i politike** – koje se djelomično zrcali i u onome što se misli pod pojmovima bioetike i biopolitike – **odnosno globaliziranje i futuriziranje etike i politike** predstavljaju podlogu s koje će se ponuditi odgovor na početno postavljeno pitanje o **društvenim aspektima biomedicine i ekologije**.

Nove ljudske moći, koje su nam se u punom svjetlu pojavile tek po svojim realnim i realno predvidivim posljedicama, postavile su nam i nove imperativne djelovanja. Njihovo, pak, razmatranje zahtijeva i više od etičkog ili etičko-političkog diskursa. Pritom se misli ponajprije na spomenuto redefiniranje pojma oikosa, koje je, dakako, zadaća fundamentalnih filozofijskih disciplina, ali također zahtijeva i uvažavanje, kao i angažman drugih znanstvenih disciplina i područja ljudskoga djelovanja.

Posve zaoštrano: za znanosti o čovjeku i o društvu danas je bitnija čovjekova izvorna biološka situiranost negoli njegova ekscentrična pozicija u odnosu na ostatak živoga svijeta, a upravo to nam ispostavljaju biomedicina i ekologija, kao što upravo to ističu bioetika i biopolitika. To, pak, ne znači negiranje čovjekove situiranosti u društvo. No, apstrahiranje od planetarnih aspekata biomedicine i ekologije, odnosno planetarnih razmjera onoga čime se one bave, prepreka je uočavanju i razumijevanju njihovih društvenih aspekata.

Problemi biomedicine i ekologije u području etičkog i političkog, kako je to već istaknuto, u neraskidivoj su vezi s naizgled užim pitanjem o njihovim društvenim aspektima. Naime, koliko je ono čime se bave etika, politika, bioetika i biopolitika, u svim nijansama njihovih međusobnih razlika, društveno djelotvorno, toliko su i same te discipline (ako ćemo ih tako nazvati) sociološki relevantne.

LITERATURA

Agamben, G. (2001). Forma–života. *Zarez*, 54: 18–19.

Allaby, M. (Ed.). (1998). *A Dictionary of Ecology* Oxford: Oxford University Press.

Aristotel (1992). *Nikomahova etika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Birnbacher, D. (1988). *Verantwortung für zukünftige Generationen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.

Čović, A. (1998). Etika i bioetika. *Filozofska istraživanja*, 18(4):745–761.

Devall, B. (1997). Die Tiefenökologische Bewegung. U: Birnbacher, D. (ur.). *Ökophilosophie* (str. 17–59). Stuttgart: Philipp Reclam jun.

Gadamer, H.–G. (1982). Hermeneutika kao praktična filozofija. U: Brkić, J. (ur.). *Čemu još filozofija* (str. 193–212). Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.

Gadamer, H.–G. (1997). Über die Möglichkeit einer philosophischen Ethik. U: Grondin, J. (ur.). *Gadamer Lesebuch* (str. 86–99). Tübingen: Mohr.

Hösle, V. (1996). *Filozofija ekološke krize*. Moskovska predavanja. Zagreb: Matica hrvatska.

Jonas, H. (1984). *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt a/M: Suhrkamp. [Jonas, H. (1979). *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt a/M: Insel Verlag].

Jonas, H. (1997). *Das Prinzip Leben. Ansätze zu einer philosophischen Biologie*. Frankfurt a/M: Suhrkamp. [Jonas, H. (1973). *Organismus und Freiheit. Ansätze zu einer philosophischen Biologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht].

Jurić, H. (2000). Filozofijska hermeneutika i praktična filozofija Hans–Georga Gadamera. *Filozofska istraživanja*, 20(4): 615–650.

past.forward (2001). [aplikacija]. *Zarez*, 54:25.

- Pažanin, A. (1988). **Metafizika i praktična filozofija**. Zagreb: Školska knjiga.
- Potter, V. R. (2001). **Hrvatska u grupi bioetičkih zemalja svijeta (Potterova poruka međunarodnom bioetičkom simpoziju na Cresu/Lošinj)**. Rijeka: Katedra društvenih znanosti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.
- Reich, W. T. (1995). Introduction. U: Reich, W. T. (ur.), **Encyclopedia of Bioethics** (str. I–XXXIX). New York: Macmillan.
- Rifkin, J. (1986). **Posustajanje budućnosti**. Zagreb: Naprijed.
- Rifkin, J. (1999). **Biotehnološko stoljeće**. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo.
- Ritter, J. (1987). **Metafizika i politika. Studije o Aristotelu i Hegelu**. Zagreb: Informator – Fakultet političkih nauka.
- Singer, P. (1998). **Oslobođenje životinja**. Zagreb: Ibis grafika.
- Singer, P. (2000). **Praktična etika**. Beograd: Signature.
- Toffler, A. (1975). **Šok budućnosti**. Rijeka: Otokar Keršovani.

ETHICS AND POLITICS, BIOETHICS AND BIOPOLITICS

Hrvoje Jurić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The author assumes that the societal aspects of biomedicine and environmental science – that are here the framework topic – cannot be adequately perceived nor understood out of the context of traditional and recent ethical, political and ethico-political debates. Therefore, the meaning and status of ethics and politics in Aristotelian practical and philosophical concept, and later on what it is that brings this actualisation of this concept, as within the attempt to rehabilitate Aristotelian practical philosophy in the 20th c, so within some modern debates on environmental crisis, have been presented at the beginning of the article. Some new concepts that have brought out some actual and adequate answers to the meaning and role of ethics and politics in regard to the issues the humanity and the planet Earth are faced with, have been pointed out here. Finally, the concepts of bioethics and biopolitics are discussed, especially with regard to the extent to which they are connected with traditional notions of ethics and politics, and also having in mind their potential in view of the presentation of societal aspects of biomedicine and environmental science.

Key words: bioethics, biomedicine, biopolitics, environmental science, ethics, politics.

ETHIK UND POLITIK, BIOETHIK UND BIOPOLITIK

Hrvoje Jurić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Die Ausgangsthese dieser Arbeit bezieht sich auf die Tatsache, dass soziale Aspekte der Biomedizin und Ökologie, die hier Rahmenthema sind, ausserhalb des Kontextes traditioneller und rezenter ethischer, politischer und ethisch-politischer Diskussionen weder angemessen beobachtet noch verstanden werden können. Deswegen werden zuerst die Lage und die Bedeutung der Ethik und Politik in Aristoteles' praktisch-philosophischer Konzeption behandelt. Danach wird erörtert, was die Aktualisierung dieser Konzeption mit sich bringt, und zwar sowohl im Rahmen der Versuche, die praktische Philosophie Aristoteles im 20. Jahrhunderts zu rehabilitieren, als auch im Rahmen einiger zeitgenössischer Diskussionen über die Umweltkrise. Hervorgehoben werden einige neuere Konzeptionen, die aktuelle Antworten zur Bedeutung und Rolle der Ethik geben, und zwar im Hinblick auf die Fragen, mit denen heute die Menschheit und unser Planet konfrontiert werden. Abschließend werden auch die Begriffe Bioethik und Biopolitik behandelt, vor allem in Hinsicht auf die Frage, in welchem Ausmass sie mit den traditionellen Begriffen Ethik und Politik verbunden sind. Thematisiert wird auch ihr Potenzial hinsichtlich einer Analyse sozialer Aspekte der Biomedizin und Ökologie.

Grundausrücke: Bioethik, Biomedizin, Biopolitik, Ökologie, Ethik, Politik